

ŽIVOTNÍ PODMÍNKY A DENNÍ PROGRAM

Vzorem a příkladem služebního nařízení pro KTM, pro jeho vedení i pro životní podmínky vězňů se staly disciplinární a trestní předpisy pro vězně, které vypracoval na základě využívaných metod a nashromážděných zkušeností SS-Gruppenführer Eicke a které byly vyhlášeny již 1. října 1933 pro KT Dachau.¹ V Eickeho služebním nařízení se mimo jiné uvádělo:

§ 2: při pokusu vězňů o útěk smí hlídka a doprovodná skupina (Wach- und Begleitgruppe) bez vyzvání použít střelnou zbraň. [„Bez vyzvání“ znamenalo v praxi vězně „na útěku“ zastřelit.]

§ 11: Kdo v táboře (...) za účelem pobuřování politizuje, pronáší štvavé řeči, stýká se z těchto důvodů s jinými, vytváří kliky nebo se s nimi potlouká, kdo shromažďuje pravdivé či nepravdivé zprávy za účelem šíření nepřátelské propagandy hrůzy o koncentračním táboře nebo jeho zařízeních, přijímá je, rozšiřuje, ukrývá, vypráví nebo předává dále cizím návštěvníkům (...), vynáší je tajně z tábora (...), pomocí kamenů atd. je hází přes táborové zdi nebo vyhotovuje tajné spisy (...), bude podle revolučního práva oběšen jako buřič.

¹ KT Dachau byl kromě míst internace, spontánně vznikajících po převzetí moci nacisty, prvním koncentračním táborem v Německu. Už 20. 3. 1933 dal Himmler, tehdejší mnichovský policejní prezident, zřídit KT v blízkosti Dachau u Mnichova, v prostoru bývalé muniční továrny.

*§ 12: Kdo napadne strážného nebo jiného příslušníka SS, odmítne poslušnost či práci na pracovišti, navádí jiné k odboji, svádí je ke stejným činům nebo podněcuje odboj, opustí pochodovou četou nebo pracoviště a jiné k tomu navádí, křičí, štví nebo odmlouvá, bude jako vzbouřenec na místě zastřelen nebo návazně oběšen (...).*²

Oficiální tresty zahrnovaly:

- a) Pořádkové tresty (odebrání stravy, trestné práce)
- b) Trest vězení a vězení ve tmě
- c) Tělesné tresty³

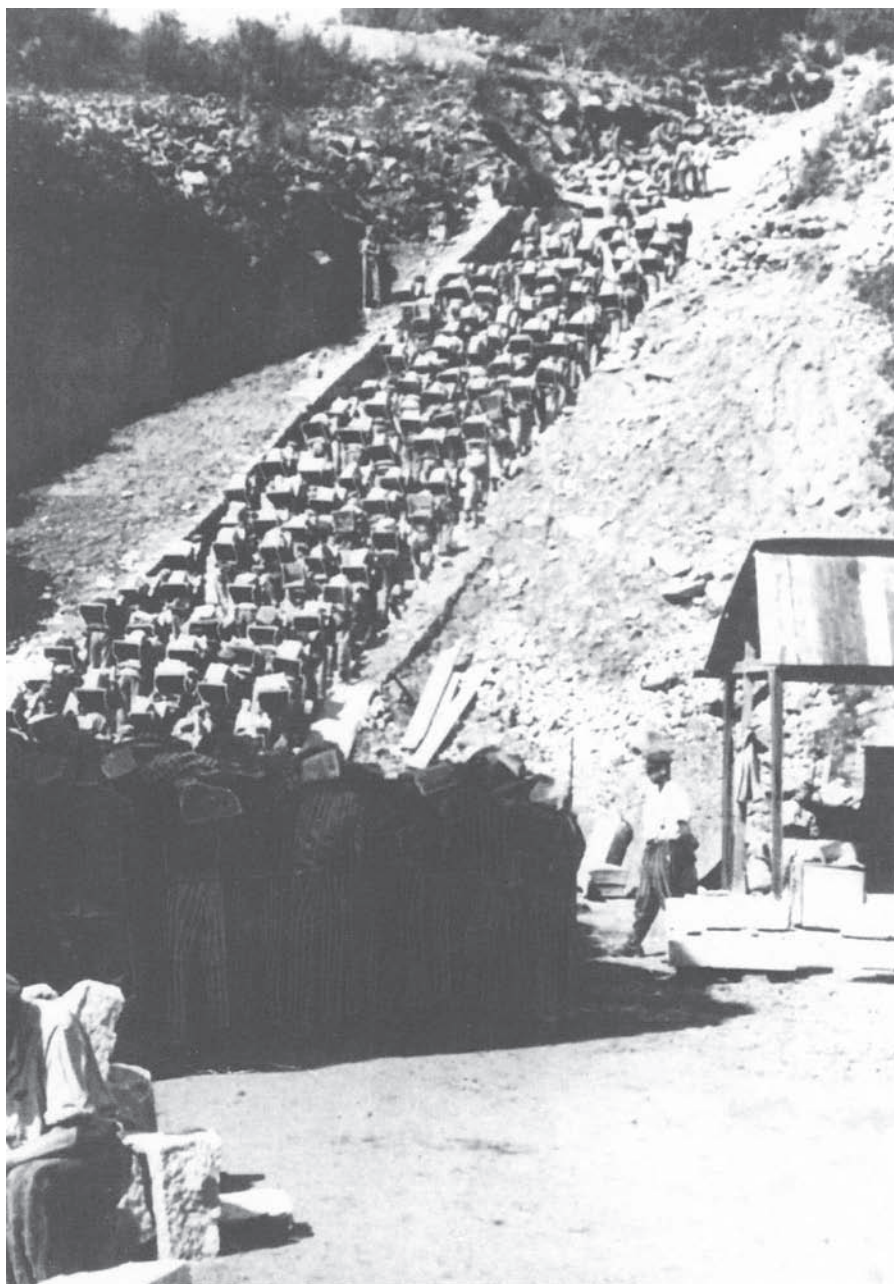
K pořádkovým trestům mimo jiné patřila výstraha spojená s hrozbou potrestání, dále sem patřily trestné práce ve volném čase za dozoru poddůstojníka SS, zákaz psát dopisy nebo je dostávat, odebrání stravy při plném pracovním nasazení, zařazení do trestného komanda a po celodenní práci tvrdé lůžko v cele. Zařazení do trestného komanda se v KTM (do podzimu 1943 a téměř pro všechny cizince) rovnalo výkonu trestu smrti.

Tresty v táborovém vězení byly většinou spojeny s bitím; zostřená vazba znamenala uvěznění ve tmě bez možnosti si lehnout nebo se posadit. Trestaní vězni dostávali teplou stravu pouze každý třetí den, jinak jen chleba a vodu. K tělesným trestům patřilo bití, které se v Mauthausenu provádělo pouze býkovcem. Počet ran se pohyboval mezi pěti a pětasedmdesáti! Pokud bylo nařízeno více než 25 ran, měl se po 25 ranách zachovávat čtyřtýdenní odstup. Trestaní vězni museli údery polohlasně počítat. Pokud se vězeň přepočítal, musel začít počítat znovu od začátku; docházelo tak často k tomu, že obdržel dvojnásobek ran. Trest se měl konat za přítomnosti lékaře SS, k tomu však v KTM nikdy nedošlo. Trest se vykonával na tzv. „kozlu“, přes který se vězeň musel položit. Trest bitím se až do podzimu 1943 prováděl mezi baráky 1 a 2, na táborové cestě v hlavním táboře.

Pravděpodobně na základě příkazu RFSS z 2. prosince 1942 byly po tomto datu tělesné tresty bitím v KTM vykonávány už jen relativně zřídka. V tomto příkazu Himmler požadoval, „aby se tresty bitím v budoucnu využívaly pouze jako poslední možnost“ a aby je nařizovali pouze táboroví velitelé, „když všechny ostatní tresty podle táborových předpisů nepřinesly žádné zlepšení“. Pro udělování trestu bitím existovaly formuláře. Vězeň měl být předtím prohlédnut lékařem SS, zda jeho zdravotní stav bití vydrží. Pak byl

² ND, 1216-PS, D-922.

³ Archiv M. M., V 3/1, 2, 4, 7 a 8, výpovědi vězňů. ND, 1992(A)-PS.

7. Příslušníci trestného komanda na schodech smrti. Léto 1942

formulář předán inspektorovi KT u WVHA a tam byl vždy potvrzen s rozhodnutím „ano“. Po navrácení formuláře byl trest vykonán. Poté museli táborový velitel ochranné vazby, lékař SS a velitel tábora potvrdit výkon trestu a předat formulář na RSHA. Ing. Ernst Martin, který byl nasazený u táborového vrchního lékaře jako vězeňský písař při lékařských prohlídkách, uvedl, že ani jednou nezažil, že by se u některého vězně, který podstoupil trest bitím, vyšetřoval jeho zdravotní stav.⁴

Dalším používaným disciplinárním opatřením bylo tak zvané stání u brány nebo trestné stání. Vězni, kterým byl tento trest udělen, museli za každého počasí stát celé hodiny nebo i více dní a nocí v blízkosti táborové brány. Když příslušníci SS procházeli kolem nich, často si „dopřáli potěšení“ stojícího vězně bit či kopat.

K nejhorším způsobům týrání patřilo v Mauthausenu mnohokrát použité „věšení na kůl“, někdy zvané jen „věšení“. Vězni, který tato muka musel vytrpět, svázali ruce za zády provazem o tloušťce asi jednoho prstu. Na tomto provaze pak byla oběť na jednom z baráků zavěšena na trám asi ve výši dvou metrů tak, aby se tělo volně kymácelo vzduchem. Celá váha těla spočívala vlastně na dozadu vykloubených ramenních kloubech. Toto mučení způsobovalo obrovské bolesti svalů, bezvědomí a po 30 minutách celkové mdloby.⁵

Tresty se měly udělovat na základě hlášení, které předložil některý z příslušníků SS. Velitel měl rozhodnout, jaký trest udělí či o jaký trest požádá u nadřízeného úřadu RSHA. Pokud velitel navrhl trest bitím, měl si od 23. března 1944 vyžádat souhlas WVHA.⁶ V KTM však udělovali nejrůznější tresty všichni velitelé hlášení, velitelé pracovní služby a pochopitelně velitelé táborů a ihned je také vykonávali, jako např. pohlavky, kopance, údery malíkovou hranou, stání u brány, zařazení do trestného komanda nebo „cvičení“ atd.

V KTM vše směřovalo k tomu co nejvíce ponížít a pošlapat lidskou důstojnost. Z člověka se tu stala veš, bezcenné číslo. Vězeň se musel podřídit jakémukoliv rozkazu. Fantazie příslušníků SS a některých vězeňských funkcionářů byla při vynalézání různých druhů ponižení a represálií při „udržování pořádku“ a „výchově“ vězňů⁷ nevyčerpatelná. Po práci museli

⁴ Zeitgeschichte, NO-1 518, kopie dopisu WVHA z 2. 12. 1942 týkajícího se trestu bitím. Údaje poskytnuté Ing. E. Martinem, zemský soud Linec, 17 Ur 146/63.

⁵ Archiv M. M., V 3/1, 2, 4, 7, 8 a 20, výpovědi vězňů.

⁶ Eichmann, fascikl č. 175.

⁷ Himmler v projevu o věznicích KT a jejich výchově, který pronesl v lednu 1937 na nacionálněsocialistickém kurzu wehrmachtu, mimo jiné doslova řekl: „(...) nikdo z nich tam

vězni execírovat, byli trýzněni nejrůznější šikanou: apely, různými způsoby zdravení, hodiny trvajícím nasazováním a smekáním čepic, museli stát v pozoru, desetkrát, dvacetkrát i třicetkrát za sebou stlát palandu, drhnout skříňky smirkovým papírem,⁸ zalézat pod postele a v noci nesčetněkrát vyskakovat z baráků oknem na dvůr, provádět dřepy, válet se ve špíně, výkalech, sněhu a pak opětovně čistit oblečení.⁹ Neuvěřitelně bohatou slovní zásobou nadávek a nejhorším brutálním zacházením byli zastrašováni především nově příchozí; kdo kladl odpor, byl na místě zabit. Záměrem bylo udusit hned v zárodku každou myšlenku na neposlušnost a odpor.

Obzvláště krutě se chovali příslušníci SS trpící komplexem méněcennosti a vybraní primitivní vězeňští funkcionáři k Židům, intelektuálům, umělcům, pedagogům, studentům a sovětským důstojníkům. Vězni museli denně a každou hodinu bojovat o holý život.

Všichni žili v permanentní psychóze strachu. Všude číhalo nebezpečí smrti. Nikdo nevěděl, zda přežije příští hodinu. A když přežili noc, s budíčkem se opět dostavil strach...¹⁰

Nejhorší životní podmínky zažívali od podzimu 1940 do prosince 1943 židovští vězni, na stejné úrovni s nimi byli od října 1941 do konce roku 1942 sovětské válečné zajatci a v letech 1944–1945 „vězni akce K[ulka]“.¹¹ Z ostatních národnostních skupin museli v letech 1940 a 1941 prožívat zvláště ztížené podmínky Poláci a v letech 1941 a 1942 Španělé a Češi. Jen o trochu lépe se dařilo Jugoslávčům, Italům a Maďarům. Především starší ročníky

nesedí neprávem: je to zločinecký odpad, spodina. Neexistuje přesvědčivější doklad platnosti rasových zákonů a dědičnosti (...) než koncentrační tábor. Jsou tam lidé s vodnatelností mozku, šilhaví, zakrslíci, poloviční Židé, spousta rasově méněcenných. Výchova probíhá pouze udržováním pořádku, nikdy ne nějakou světonázorovou výukou, vždyť ti vězni jsou ve většině případů otrocké duše (...), je mezi nimi nekonečně mnoho již vícekrát trestaných, zejména politických zločinců (...).“ ND, 1992 (A)-PS. A přesto se na vězně propagandisticky působilo: Hitlerův projev v berlínském sportovním paláci k zahájení Válečné zimní pomoci („Kriegswinterhilfswerkes“) z 3. 10. 1941 si museli ve svých barácích vyslechnout všichni mauthausenští vězni. V ubytovnách dohlíželi na poslech rozhlasu velitelé bloků. Hitler tehdy prohlásil „(...) nepřítel [Sovětský svaz] je zlomen a nikdy se již nevzchopí (...)“. Údaje poskytnuté vězněm Manuelem Garciou, Mauthausen.

⁸ Drhnutí smirkovým papírem se konalo jen v hlavním táboře a v Gusenu, a to až do jara 1944. Archiv M. M., V 3/1, 2, 4, 7, 8 a 20, výpovědi vězňů.

⁹ Noční mučení se konalo od roku 1939 až do jara 1943 a pak v roce 1944 u „vězňů z akce K[ulka]“ ve 20. bloku. M. M., V 3/1, 2, 7, 8, 9, 13, 19, 21, 22 a 23, výpovědi vězňů.

¹⁰ Archiv M. M., V 3/1 do 56, výpovědi vězňů.

¹¹ Srov. kap. 35. Archiv M. M., s. 1–8.

nebo tělesně slabší, ať už se jednalo o vězně jakékoliv národnosti, a příslušníci trestných komand žili jen několik týdnů, ne-li dnů. Vězni trestných komand byli vždy nasazováni jako nosiči kamenů, nesměli psát dopisy ani je dostávat a pouze po pracovním úrazu se dostali do zvláštního revíru nebo do nemocničního revíru, kde byli lékařsky ošetřeni.

Pokud vězni trestného komanda kvůli svému zdravotnímu stavu už nebyli schopni nosit velké kamenné kvádry, nebyly jim již ráno před odchodem vydány dřevěné krosny. To znamenalo, že toho dne budou nad schody smrti, v místě tak zvané růžové zahrady, zastřeleni „na útěku“. Relativně lepší životní podmínky měli němečtí nebo rakouští kriminálníci¹² a političtí vězni (k nim se počítali i Lucemburčané), stejně jako všichni vězeňští funkcionáři. V posledních letech existence tábora se někteří důstojníci SS chovali o něco lépe k jehovistům, Španělům a pak také k Čechům. V tomto táboře však neměl jistotu žádný vězeň. Například 24. srpna 1941 bylo ze slovenského území předáno 259 vězňů policie, s nimiž se mělo zacházet přednostně a kteří měli být po šesti měsících věznění propuštěni. Z těchto 259 Jugoslávců v prvních měsících roku 1942 žilo už pouze 158. Ti byli pak skutečně propuštěni. Všichni ostatní během několika měsíců v KTM zemřeli.

V březnu a dubnu 1945 (!) byl z ústředních míst vydán rozkaz zacházet lépe s židovskými vězni. To však táborovým příslušníkům SS rozhodně nebránilo v tom, aby při evakuačních pochodech a ve stanových táborech nezavraždili stovky Židů.

Z uvedených důvodů byla průměrná doba dožití vězňů velmi krátká a trvala:

– od srpna 1938 do podzimu 1939	zhruba 15 měsíců
– od zimy 1939–1940 do konce podzimu 1943	zhruba 6 měsíců ¹³
– pak	přibližně 9 měsíců
– a od zimy 1944–1945	zhruba 5 měsíců

Všichni nově příchozí (kromě těch, kteří byli do KTM převezeni z některého jiného koncentračního tábora) byli nejprve umístěni do tzv. karanténního tábora,¹⁴ kde měli zůstat dva až tři týdny. Jen v době epidemie tyfu byla doba karantény o něco prodloužená. Zhruba po třech dnech pobytu byli

¹² Výjimku tvořili mezi německými kriminálníky němečtí vězni v zajišťovací vazbě. Šlo převážně o odsouzené se zvýšenou ostrahou, kteří byli nemilosrdně zneužíváni a vraždění (koncem roku 1942 a v roce 1943). Srov. kap. 32, zima 1942–1943.

¹³ Srov. kap. 22, délka života kněží, kteří pocházeli ze Slezska a kteří do Gusenu přišli 2. 8. 1940.

¹⁴ Bylo to několik izolovaných baráků v Mauthausenu a Gusenu; v Mauthausenu bloky

nově přichází z karantény nasazování na různé zemní práce uvnitř tábora a do podzimu 1943 byli selektováni; staří, tělesně slabší, nemocní, invalidé a slovanští intelektuálové byli zabiti nebo zastřeleni „na útěku“; po uplynutí karanténní doby byli zbylí vězni zařazeni do některého z baráků buď hlavního, nebo pobočného tábora.¹⁵

V hlavním táboře a téměř ve všech pobočných táborech se vězni budili úderem do zvonů. Od jara až do podzimu ve tři čtvrtě na pět, v zimě o hodinu později. Pak museli ihned vstát a následně se denně opakovat program v rychlém sledu: slamníky se musely uhladit prknem, okraje svisle zarovnat a deky přesně složit. Před záchodem a umývárnou bylo nutné se zařadit do fronty, rychle se umýt a obléci, opět si stoupnout do fronty na polévku nebo kávu, pak umýt jídelní misku a v poklusu vše uložit zpět na předepsané místo. Potom následoval před barákem nástup pro přepočítávání. To vše bylo doprovázeno postrkováním, bitím, příkazy blokového personálu jako např. „raus (ven), schnell (rychle), bistro (rychle), rapido (rychle), vyrovnat se, pochodem vchod“ apod.¹⁶

Ať bylo léto nebo zima, za deště, sněhu, mrazu či svitu slunce, vždy se naskýtal stejný obraz: vězni seřazení v řadách po dvaceti podle baráků čekali vlevo a vpravo na apelplacu, až se objeví příslušníci SS. Po jejich příchodu hlásil příslušný starší baráku vedoucímu bloku stav svých vězňů. Příslušníci SS kontrolovali údaje, vyrovnané řady vězňů a vedoucí apelu nebo jiný důstojník SS přijímal hlášení vedoucích bloků. Po příkazu „smeknout čepice, čepice nasadit“ zaznělo znamení k ukončení apelu, všem slyšitelné zvolání staršího tábora: „Nástup do pracovních oddílů!“

Nastal nový shon, který se podobal dění na mraveništi: pobíhání sem tam, postrkování a k tomu podrážděné řvaní a opakované počítání vězňů věžeňskými kápy pracovních oddílů. V sevřených a předem jasně určených útvarech pochodovali vězni v pětistupech na svá pracoviště, která se nacházela buď vně, nebo uvnitř velkého řetězu strážních věží. V Mauthausenu pochodovali v prvním pracovním oddílu vězni nasazení do kamenolomu. Před hlavní branou, kde se nacházel jourhaus, museli všichni vězni vzdát čest: smeknout čepice, nasadit pořadový krok a provést „vlevo hled“.

Monotónní klapot dřevěných podrážek, strachem stažené obličejové mnoha vyhladovělých postav, snaha nezakopnout, držet krok, neupozornit na sebe

13 a 15, pak 16 až 18, resp. 19, později 21 až 24 nebo tábor III a stanový tábor. V Gusenu to většinou byly baráky 16, 17 a 15. Archiv M. M., V3/1, 2, 7, 8, 19, 20 a 22, výpovědi vězňů.

¹⁵ Archiv M. M., V3/1, 2, 4, 7, 8, 20, 22, 23, 25, a 32.

¹⁶ Archiv M. M., V 3/1, 2, 7 a 8, výpovědi vězňů.

hned po ránu a hlasité povely pomocných kápů pracovních oddílů „levá, dva, tři a čtyři; levá, dva, tři a čtyři“ patřily k denně opakované všední realitě života v Mauthausenu.

Až do jara roku 1944 se denně konaly tři nástupy na přepočítávání vězňů – ráno, v poledne a večer. Později odpadl polední nástup. Na polední nástup museli vězni zaměstnaní v dílnách v hlavním táboře, ne však služební personál z ubytoven SS a z revírů. Večer po návratu z práce se podle ročního období nejprve konal od šesti nebo sedmi hodin nástup, který musel být zvláště důkladný, protože jeho opakování nešlo na vrub pracovní doby, nýbrž volna. Večerní nástup trval zpravidla třicet minut, někdy však i hodinu, případně dvě hodiny a při popravách, útěku nebo jiných událostech i tři a více hodin. Po večerním nástupu fasovali vězni jídlo (především chleba) a po jídle měli nejdéle hodinu, teoreticky do tři čtvrtě na devět volno.

Prakticky to však vypadalo tak, že bylo třeba se na dlouho zařadit do fronty před záchodem nebo umývárnou, někteří prali prádlo, jiní si čistili oblečení, boty, skříňky nebo museli za trest stlát postele. Další se pokoušeli vyhledat lékaře. Volno se dalo využít k vyžebření nebo krádeži něčeho k jídlu. Část vězňů zkoušela své štěstí na „černém trhu“, kde se vyměňovaly potraviny a cigarety. Jednou za čtyři až šest týdnů byli vězni podle bloků večer zavedeni do sprch. Jednou nebo dvakrát za měsíc dostávali někteří vězni poštu a od prosince 1942 také balíčky s jídlem. Jednotliví prominenti¹⁷ mohli (od léta 1942 v Mauthausenu, od prosince 1942 v Gusenu) jednou týdně navštívit nevěstinec. Ve 20.45 museli být všichni vězni ve svých barácích a od 21.00 hodin byl nařízen noční klid – pokud vedoucí bloku, resp. blokový personál nenařídil kontrolu odvěšívání, oblečení nebo skříňek nebo nějakou jinou šikanu. Čistý noční klid se smrškl často na pouhých šest hodin, někdy na ještě méně.

V dobách tyfových epidemií (1940–1941) se denně večer prováděly odvěšovací kontroly.¹⁸ Mnozí vězni byli ubiti nebo utopeni jen proto, že u nich byla nalezena veš. Na plakátech vyvěšených v mauthausenských barácích (na žlutém pozadí byla velká černá veš) sotva mohly být drastičtější nápisy než: „Jediná veš znamená tvou smrt.“

Nedělní odpoledne sloužilo k úpravám vlastního oděvu, zašívání, látání ponožek, pokud je někdo vůbec vlastnil, neboť většina vězňů měla jen

¹⁷ Převážně Němci, Rakušané a jen velmi málo cizinců. Archiv M. M., K2/1, originál, Bordelliste der Häftlinge der Baracke 3.

¹⁸ Archiv M. M., H. 21/1, kopie telegramů (7. 10. 1940 a 14. 7. 1941) o onemocnění skvrnitým tyfem v KTM.

onuče. Také se stříhaly vlasy, muži se holili, a pokud zbyl čas, vyhledávali se přátelé v ostatních barácích. Sem tam se od léta 1943 konaly v neděli odpoledne také koncerty vězeňských kapel, občas i zápasy v boxu či fotbale. Podobných akcí se účastnilo poměrně málo vězňů, jen ti, kteří byli zařazeni do preferovaných pracovních oddílů a dostávali relativně dobrou stravu.

V Mauthausenu byla od roku 1943 fotbalová mužstva Němců, Španělů, Vídeňanů, Jugoslávců a Poláků; v Gusenu sestavili fotbalové mužstvo Němci, Poláci a Španělé. Jako boxeři se v Mauthausenu, stejně jako v Gusenu, stavěli do ringu především němečtí kriminálníci, ale i několik Španělů a Poláků. Pěstní zápas Španěla nebo Poláka proti Němci symbolizoval pro mnohé boj potlačených národů proti německým fašistům, protože pouze v ringu mohl cizinec Němce porazit a zvítězit.